

Könyvszemle

Gyde Hansen (*szerk.*)

Probing the Process in Translation: Methods and Results

(Copenhagen Studies in Language Series, 24)

(Copenhagen: Samfundslitteratur, DK: 1999. 192 pp. ISBN 87 593 0793 5)

Pollner Péterné

Az utóbbi évtizedek kutatásainak egyik izgalmas kérdése, hogy milyen mentális folyamatok zajlanak le az egyénben a fordítás során. A 80-as évek közepéig – a szerkesztő szóhasználatában – csak kvalitatív adatokat szolgáltató módszerekkel dolgoztak: például a hangos gondolkodás módszere, az utólagos interjú készítés vagy a videófelvétellel rögzített fordítói magatartás elemzése. A jelen tanulmánykötet az eddigi megközelítésektől jelentősen eltérő, azokat éppen a gyenge pontjaikban kiegészítő módszert mutat be: egy számítógépes program felhasználási lehetőségeit, mellyel nagy mennyiségű, objektív, kvantitatív adatot kaphatunk.

A koppenhágai Business Schoolban 1996-ban indult egy ötéves projekt, melynek során kifejlesztették a *Translog* nevű programot. Ezzel a programmal több különböző, egymástól független kísérletet végeztek, melyek során hivatásos és nem hivatásos fordítók munkáját vizsgálták.

A *Translog* program működésének lényege, hogy rögzíti a leütött billentyűket, továbbá tárolja azt, hogy két leütés között mennyi idő telt el. Az így kapott számszerű adatokat általában egy-egy hagyományos módszerrel karöltve főként a következő kérdések alapján elemzik: Mire gondol a fordító, miközben hosszabb szünet van két leütés között? Mennyire felkészült

a fordító a szöveg befogadására? Mennyire értette meg a fordító a kiindulási szöveget?

A könyvben nyolc tanulmány található, melyek a projekt első felének lezárásáig született legfontosabb eredményeket közlik. Az egyes fejezetek olyan nyelven íródtak, amelyre vagy amelyről a fordítás történt: angolul, németül és spanyolul. A könyv végén részletes, képekkel illusztrált mellékletet találunk a *Translog*ról.

Az első fejezet szerzője, Arnt Lykke Jakobsen (*Logging target text production with Translog*) angolul írt részletes beszámolót a *Translog* program működéséről, majd értelmezi az idősorokat. Az így kapott eredmények alapján a szerző korrelációt talál a fordítás közben lezajló gondolkodási folyamat, a beviteli sebesség és az azt megszakító szünetek között. Ezt követően Jakobsen felveti, hogy a hagyományos módszerek eredményei összhangba hozhatók a *Translog* eredményeivel, amelyet egy konkrét példán be is mutat. Végül a *Translog* program szerepét egy szemléltető képben foglalja össze. A programmal végzett kutatás a hagyományos módszerekkel együtt alkalmazva hasonlít a földmérőknél ismeretes háromszögeléshez. Ahhoz ugyanis, hogy egy feltételezést megerősítsünk vagy elvessünk, szükséges, hogy azt több módszerrel is megvizsgáljuk, akárcsak a geodéták, akik több pont alapján mérnek be egy tárgyat.

A második fejezet spanyolul olvasható, Maria Pilar Lorenzo tollából származik (*Apuntes para una discusión sobre métodos de estudio del proceso de traducción*). A szerző a *Translog* programot hivatásos fordítók munkájának tanulmányozásához használja. Vizsgálatában három dán anyanyelvű fordító dán-spanyol fordítását elemezte különös tekintettel a hosszabb szünetekre. Az ilyen kutatásokban, amelyeknek hivatásos fordítók az alanyai, gyakran felme-

rülő probléma, hogy a fordítók sok mindent automatikusan, azaz nem tudatosan tesznek. A szerző azonban a *Translog* segítségével megállapította, hogy a fordítók ott tartottak szünetet, ahol valamilyen fordítási nehézséggel szembesültek. Megfigyelte továbbá, hogy a hibázások előtti szünetek jelentősebbek, mint a szöveggöziek. Ezeket az eredményeket más módszerekből származó adatokkal összevette, és az előbbiekkal azonos eredményre jutott.

A harmadik fejezetet Gyde Hansen, a könyv szerkesztője németül írta (*Das kritische Bewusstsein beim Übersetzen Eine Analyse des Übersetzungsprozesses mit Hilfe von Translog und Retrospektion*). Tanulmányában azt vizsgálta, hogy kezdő dán fordítók milyen stratégiákat alkalmaznak a fordítás közben felmerülő problémák megoldásához. Felmérésében a vizsgálati személyeknek meghatározott időn belül kellett lefordítani adott szövegeket. A fordítási folyamat elemzéséhez szerinte csak a *Translog*, illetve az utólagos interjúk szolgáltatnak megbízható adatokat. A hangos gondolkodás módszere ugyanis lassító, így befolyásolja az időkorlátot. A szerző az adatok értékelése során megállapította, hogy egyesek tudatában voltak bizonyos fordítási nehézségeknek, mások viszont nem. A tudatosság mértékének megállapítása olyan finom időfelbontást igényelt, amely csak a *Translog* felhasználásával volt lehetséges.

A negyedik fejezet spanyol nyelvű (*Complejidad y comprensión en la traducción jurídica*), és egy pszicholingvisztikai felmérésen alapszik. Elisabeth Halkov Jensen vizsgálatában egy jogi, illetve egy újságnyelvi szöveget kellett megértenie és lefordítania két eltérő képzettségű fordító csoportnak. A szövegeket spanyolról dánra fordították. A vizsgálat lényege nem a célnyelvi szövegek elemzése volt, hanem azt kimutatni, hogy a fordítók mennyire értik a forrásszövegeket fordítás közben. Jensen hipotézise szerint a két szöveg fordításakor nem a szóhasználat nehezíti a szöveg értését. A két legfontosabb összetevő, amely a szöveg nehézségét meghatározza a szö-

vegkohézió, illetve az explicit-implicit elemek aránya a szövegben. A szerző szerint a jogi szöveg értése nehezebb, mert célja nem a tömegtájékoztatás, így a két utóbbi tényező bonyolultabban jelentkezik. Ha azonban a szövegek szintaxisa egyszerűbb, illetve az explicit elemek kerülnek túlsúlyba, könnyebben érthetőek a szövegek, a fordítás jobb minőségű lesz. A szerző szerint a szöveg egyszerűsítése különösen a jogi szövegnél okoz jelentős értési könnyebbséget, ami kihat a célnyelvi szöveg minőségére is. A cikk végén megtalálhatjuk a fordítások értékelését, illetve az eredmények összevetését a hangos gondolkodás módszerével.

Az ötödik fejezet németül olvasható, Mette Skovgaard Andersentől (*Ist Metaphernphobie heilbar?*). A szerző metafora fordításokat tanulmányoz. Szerinte a fordításoknál gyakori problémát jelent az úgynevezett metafora-fóbia. Ennek fő oka, hogy a fordítónak általában nincs makrostratégiája a metaforák fordítását illetően, mivel nincs teljes birtokában a jelenség ismeretének. Ha azonban a fordító nyelvi- leg azonosítja, értelmezi a metaforát, megkülönbözteti más nyelvi jelenségektől, illetve képes különbséget tenni a metaforák között, akkor könnyebben és megbízhatóbban fog metaforát fordítani. Amint az a cikkből kiderül, Andersen a metafora megértésére helyezi a hangsúlyt. A szerző tanulmánya elsősorban elméleti, és csak érintőlegesen említi, hogy vannak empirikus vizsgálatai. Ezért állításait tekinthetjük kihívásnak a tudományos közönség számára, melyet számítógépes eszközökkel igazolni, illetve cáfolni lehetne.

A hatodik fejezet angolul olvasható, írójára Astrid Jensen (*Time Pressure in Translation*). A szerző elsősorban azt tanulmányozza, hogy milyen folyamatok és problémamegoldási technikák használatosak, ha meghatározott idő áll rendelkezésre egy fordítás elkészítéséhez. Vizsgálata azért figyelemre méltó, mert korábban a fordítói kompetencia, illetve a célszöveg elemzése állt a kutatások középpontjában, és a meghatározott időtartam hatására létre-

jött feszültséget figyelmen kívül hagyták. Tanulmánya egy konkrét mérésen alapszik. Vizsgálati személyei három csoportból kerülnek ki, nagy tapasztalattal rendelkező hivatásos, frissen végzett hivatásos, valamint angolul jó képességekkel bíró, de fordítási tapasztalattal nem rendelkező személyekből. A tanulmány egyik célja felfedni, hogy a különböző csoportok milyen fordítói stratégiákat alkalmaznak, amelyek az egyének eltérő háttérismeretéből következnek. A szerző az adatok felvételéhez a *Translog* programot használta, illetve a hangosan gondolkozó módszert,

A hetedik fejezet spanyol nyelvű (*La seguridad del traductor profesional en la traducción a una lengua extranjera*). A szerző Maria Pilar Lorenzo arra hívja fel a figyelmet, hogy az anyanyelvről a célnyelvre, illetve a célnyelvről az anyanyelvre történő fordításokat meg kell különböztetni, azonban a kettő közötti eltéréseket még nem vizsgálták. A tanulmány továbbá hangsúlyt helyez a fordítás közben lezajló folyamatok döntéshozatalra. Korábban leggyakrabban az idegen nyelvről az anyanyelvre történő fordításokat vizsgálták, az ekkor alkalmazott stratégiák azonban eltérnek az anyanyelvről az idegen nyelvre történő fordításokétól. A szerző vizsgálataiban két szöveget tanulmányozott, amelyet spanyolra fordítottak hivatásos dán fordítók. A vizsgálat középpontjában az a kérdés áll, hogy vajon a két fordító talál-e egy optimális fordítást, vagy inkább a kompromisszumos megoldásoknál maradnak.

A nyolcadik fejezet nyelve angol, és az Inge Livbjerg és Inger M. Mees szerzőpáros tollából származik (*A study of the use of dictionaries in Danish-English translation*). A cikk a szótárhasználat hatását mutatja be. A szerzők felmérésében öt végzős diák vett részt. Feladatuk az volt, hogy a *Translog* használatával fordítsanak le angolra egy előre megadott dán szöveget. Fordítás közben a kutatók a hangosan gondolkodó módszert is alkalmazták. Ezt követően szótár segítségével kellett lefordítaniuk ugyanazt a szöveget. A cikk a szó-

tárral, illetve a szótár nélkül történő fordítások eltérő folyamatait hasonlítja össze.

A könyvben bemutatott program DOS operációs rendszer alatt fut, ez azonban az eredmények aktualitását egyáltalán nem befolyásolja: a program bemutatott funkciói a fontosak, amelyeket bármely modern rendszeren implementálni lehet. A könyv aktuális üzenete számos szakmai részleten túl, hogy számítógéppel milyen új lehetőségek nyílnak meg. Érdemes megjegyezni, hogy néhány szerző részletes adatokat is közöl: Gyde Hansen, Elisabeth Halskov Jensen és Mette Skovgaard Andersen. A kutatások nagyon jól megtervezett, sok erőfeszítést kívánó felméréseket tartalmaznak. A könyv olvasását elsősorban a fordítás elmélete iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom.

Katharina Reiß

Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text

(Heidelberg: Julius Groos, 1983. 146 pp.)

Hrubi Ágnes

Katharina Reiß a német fordítástudományi szakirodalom klasszikusa, művei több mint 30 éve jelen vannak a fordításról való gondolkodásban. Említsük meg néhány fontosabb művét a megjelenés sorrendjében: 1968-ban jelent meg az *Überlegungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik*, 1969-ben a *Textbestimmung und Übersetzungsmethode*, 1970-ben a *Das Jahrhundert der Übersetzungen oder Die Übersetzung in Bildern und Vergleichen*, 1971-ben a *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* és a *Die Bedeutung von Texttyp und Textfunktion für den Übersetzungsprozess*, 1972-ben a *Texttyp und Übersetzungsmethode* 1973-ban a *Der Texttyp als Ansatzpunkt für die Lösung von Übersetzungsproblemen*.

A *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der*

operative Text. (Szövegtípus és fordítási módszer. Az operatív szövegtípus) című mű, melyet informatív recenzióm tárgyul választottam, 1983-ban jelent meg önálló kötetként, második változatlan kiadásban. A mű központi témája, mint ahogy azt már a cím is elárulja, a fordítás-releváns szövegtipológia, ill. a fordítási módszer összefüggéseinek vizsgálata. A szerző alap gondolata, hogy a szöveg típusa, melynek meghatározásában elemi szerepet játszik a szöveg kommunikatív funkciója, alapvető befolyással van a fordítási mechanizmusra ill. a megfelelő fordítási módszer megválasztására. A különböző szövegtípusok fordításánál tehát más-más módszer alkalmazása szükséges.

A mű felépítése logikus, az olvasó számára jól nyomon követhető, az egyes fejezetek tartalmilag egymásra épülnek. A könyvben sem elő-, sem utószót, sem köszönetnyilvánítási részt nem találunk. A kötet bevezető résszel indul, melyben Reiß meghatározza kutatása témáját, illetve annak célját. Az ezt követő öt fejezetben az író kijelöli a fordításreleváns szövegtípusokat; jellemzi az operatív szövegtípust; majd a típusnak megfelelő fordítási módszert; speciális fordítási problémákkal foglalkozik; végül összegzi kutatásának lefolyását ill. eredményeit. A lábjegyzet nem a mű végén összesítve, a függelékben, ill. az aktuális oldal alján szerepel, hanem mindig az adott fejezetre vonatkozóan és az adott fejezet után következik. A művet a bibliográfia, a felvetett fordítási problémák jegyzéke, a névmutató és a tárgymutató zárja.

A bevezetőben a szerző kijelöli a kutatás témáját ill. célját és ismerteti a vizsgálat folyamatát és annak lépéseit. A mű alapvető kiindulási pontjának tekinthető az a gondolat, mely szerint a fordítási folyamatban mint kétnyelvű kommunikációs tevékenységben nemcsak nyelvészeti, hanem irodalomtudományi és kommunikációelméleti szempontok is szerepet játszanak, ill. hogy fordítástudományi vonatkozásban – a hagyományos elméletektől eltérően – a szövegek nemcsak pragmatikus és irodalmi osztályokba sorolhatók.

A kutatási téma szoros összefüggést mutat a szövegnyelvészet tudományterületével, hiszen a szerző célja nem más, mint egy fordításreleváns szövegtipológia (Übersetzungsrelevante Texttypologie) kidolgozása ill. az összefüggések keresése a szöveg típusai (Texttyp) és a fordítási folyamat módszerei (Übersetzungsmethode) között.

A hangsúly e tekintetben az operatív szövegtípusra (operativer Texttyp) esik, mert – vitathatatlan jelentősége ellenére – e típust mind ez ideig nem ismerték el és jellemezték önálló kategóriaként a fordítástudományban. Reiß nemcsak elméleti, hanem gyakorlati síkon is demonstrálni kívánja elgondolásait. Rámutat arra, hogy a 80-as évek fordítástudománya mint fiatal tudományág, nem rendelkezik egységes és általánosan elfogadott terminológiával, ezért szakkifejezéseit a szövegnyelvészetből, a kommunikáció-tudományból és más tudományágaktól is kölcsönzi.

Az első fejezet (*Übersetzungsrelevante Texttypologie*) tárgya a fordításnak megfelelő szövegtipológia (Texttypologie) kidolgozása. A szerző elsőként az Albrecht Neubert ill. Hans Glinz által kidolgozott szövegtipológiát mutatja be. Neubert a fordíthatóság, a pragmatika szempontjából, Glinz szociológiai aspektusból osztályozza a szövegeket. Miután Katharina Reiß arra a következtetésre jut, hogy az említett modellek egyike sem felel meg egy, a fordítási folyamatnak megfelelő szövegbesorolásnak, empirikus, nyelvészeti ill. kommunikációelméleti alapokon saját szövegtipológiát hoz létre, melynek lényege a következő: empirikus megközelítésben a szövegfajták három nagy csoportba sorolhatók, kommunikatív céljaik szerint:

1. szövegek, melyek célja információk közvetítése
2. szövegek, melyek művészi – esztétikai alkotásként szolgálnak
3. szövegek, melyeknek célja az olvasó (nem nyelvi) reakcióra való ösztönzése.

Nyelvészeti megközelítésben (Sprachwissenschaftlicher Zugang), melynek köz-

pontjában a nyelvi funkciók ill. Bühler Organon-modellje áll, ábrázoló (darstellender Texttyp), kifejező (expressiver Texttyp) és felszólító/felhívó (appelbetonter Texttyp) szövegtípusokat lehet megkülönböztetni. Ahogyan az empirikus és a nyelvészeti, úgy a nyelvészeti és kommunikációelméleti megközelítés (kommunikationstheoretischer Zugang) között is közvetlen párhuzamok figyelhetők meg. A kommunikációelméleti teóriák tanulmányozására, mely a szöveg kommunikatív funkciójára épül, a szerző különösen nagy hangsúlyt fektet, mivel úgy véli, hogy a kommunikatív funkció az a tényező, mely a fordítási folyamatban elsődleges szerepű, azaz a legnagyobb fontossággal bír. Kommunikációelméleti alapokon az alábbi szövegtípusok állapíthatók meg:

1. informatív szövegtípus (informativer Texttyp), mely az információk átadását helyezi előtérbe, központi szerepe a kommunikáció tárgyának (Redegegenstand) van, ábrázoló nyelvet használ.
2. expresszív szövegtípus (expressiver Texttyp), melynek fő motívuma a művészi-kifejező ábrázolás. E típus a kommunikáció küldőjének/feladójának (Sender) kifejezését szolgálja és a nyelv kifejező tulajdonságait alkalmazza.
3. operatív szövegtípus (operativer Texttyp), melynek legfőbb célja, hogy a kommunikáció vevőjének/címzettjének (Empfänger) viselkedését, reakcióit befolyásolja; felszólító/felhívó nyelvet használ.
4. audiomedialis szövegtípus (audio-medialer Texttyp), mely alapvetően a kommunikatív funkció szempontjából a fent említett három kategória egyikébe tartozik, ugyanakkor különleges technikai médiumot igényel, így egy további csoportot alkot.

A fejezet végén, a szövegtipológia megszerkesztése után, a kommunikatív célnak megfelelő fordítási módszer (intentionadäquate Übersetzungsmethode) vázlat-szerű kidolgozására kerül sor. Eszerint az

informatív szöveghez az egyszerű, prózai (schlicht-prosaisch); az expresszív szöveghez az identifikáló (identifizierend); míg az operatív szöveghez a felszólítást/ felhívást kifejező (appellgerecht) módszer rendelhető hozzá.

A második részben (*Der operativer Texttyp*) a szerző az operatív szövegtípust vizsgálja, három szövegfajta – a reklám, a propagandaszöveg és a misszionárius szöveg – alapján. Részletesen jellemzi és leírja e három szövegfajta tulajdonságait a szóképzés, a szóválasztás, a mondatfelépítés, a stílus és a különböző pragmatikai/retorikai eszközök szempontjából. Megfigyeléseinek elemzése és összehasonlítása után – az eredményeket összefoglalva – az operatív szövegtípus jellemzőit két csoportra osztja. Az egyik csoportot a szövegalkotó (textkonstituierend), míg a másikat a szövegspecifikus (textspezifisch) tulajdonságok alkotják. Az előbbieket a szöveg kommunikatív funkciójából adódnak. Ehhez a kategóriához sorolandók: a felszólító/felhívó funkció, a kommunikáció címzettjének központi szerepe és a kommunikáció tárgya és módja között fennálló feszültségi viszony/diszkrepancia. Az utóbbiak a szöveg nyelvi megformálásának elveit ill. a nyelvhasználatot tükrözik. Ide tartoznak a népiesség és az érthetőség, a megjegyezhetőség és az emlékezeti potenciál, a szuggesztivitás és az előre kondicionálható értékítélet, az emocionalitás, a nyelvi manipuláció és a hihetőségre való törekvés. Az felsorolt jellemzők mindegyikének célja az, hogy a szöveg operatív, azaz felszólító/felhívó jellegéhez járuljon hozzá ill. ezt erősítse.

A harmadik fejezet (*Die Übersetzungsmethode für den operativen Texttyp*) az operatív szövegtípusnak megfelelő fordítási módszert tárgyalja. Még mielőtt azonban a fordító munkához látna, – így a szerző – célszerű azt a kérdést megválaszolni, hogy van-e értelme az adott operatív szöveg fordításának. E szövegtípus ugyanis olyan sajátosságokat hordoz magában, melyek alapján megkérdőjelezhetik a fordítási folyamatot. Az operatív szöveg ugyanis

rendkívül szoros összefüggést mutat az adott szituációval, melyben megfogalmazódik, ill. a konkrét céllal, melynek érdekében íródik. Így ha a szöveget kiragadjuk a szituációs környezetéből, az elveszítheti értelmét. További problematikus kérdés lehet, hogy a kiinduló nyelvben meglévő felhívás/felszólítás tárgya rendelkezik-e a célnyelvben is a megfelelő ekvivalenciával a célnyelvi vevő/címzett számára.

Ha a fordító számára ilyen vagy ehhez hasonló kérdések nem vetődnek fel ill. ezek nem relevánsak, kezdetét veheti a fordítási folyamat. Katharina Reiß e tekintetben első lépésként azt javasolja, hogy a fordító mindenekelőtt győződjön meg arról, hogy a szöveg célja ténylegesen a felszólítás/felhívás, ill. hogy az nyelvileg hogyan valósul meg az adott szöveg keretein belül. A fordítási folyamat lényege, elsődleges feladata ugyanis az, hogy az a szöveg intencióját kövesse. Ha az operatív szöveg intencióját tartjuk szem előtt, azaz a felhívást/felszólítást, akkor több tényezőt is figyelembe kell vennünk. Alkalmazkodnunk kell például a célnyelv nyelvi és irodalmi eszközeihez, a társadalom mentalitásához, a szociokulturális feltételekhez, ugyanakkor foglalkoznunk kell bizonyos pszichológiai és hermeneutikus problémákkal is. Összefoglaló szakkifejezésként a szerző az operatív szövegtípusnak megfelelő fordítási módszer elnevezéseként az adaptáló metódust (adaptierende Methode) javasolja.

A fordító az operatív szöveg fordításakor maga is szerzővé válik, hiszen ahhoz, hogy a szöveg elérje célját, a fordítónak nemcsak a célnyelvi vevő/címzett, hanem az eredeti szerző szerepébe is bele kell helyelkednie.

A negyedik fejezetben (*Spezielle Übersetzungsprobleme beim operativen Text*) a szerző konkrét példák alapján mutatja be a szövegek sokrétű fordítás-problematikájának főbb motívumait. Szót ejt például a kommunikáció tárgya és módja között fennálló diszkrépancia, a címzett központi szerepe és a felhívás érdekében alkalmazott átkódolás fordítási nehézségeiről, a nyelvi univerzálékról, az egy bizonyos nyelvhez

kötött elemekről és a kultúra-specifikus elemekről. Az ötödik fejezetben (*Zusammenfassende Darstellung des Ablaufs und der Ergebnisse der Untersuchung*) a szerző összefoglalja a kutatás menetét, felépítését és eredményeit.

Katharina Reiß könyve a megjelenése óta eltelt húsz esztendőben sem veszítette el aktualitását. Reiß egyike azon kevés szerzőknek, akik nem csupán a szövegnyelvézeti szakirodalomban már elért eredmények fordítástudományi adaptációjával kísérleteznek, hanem a fordítástudományon belül dolgoznak ki olyan önálló kutatási irányokat, amelyek hasznosak lehetnek a fordítástól független szövegkutatás számára is.

Hans P. Krings

Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht

(Tübinger Beiträge zur Linguistik 291. Tübingen: Narr, 1986. 537 pp.)

Sebestyén Istvánné

Hans P. Krings könyve, amely a szerző disszertációjának változatlan kiadása, 1986-ban jelent meg, tehát majdnem húsz esztendeje, és ma is az egyik leggyakrabban hivatkozott mű a fordítás pszicholingvisztikai megközelítésével foglalkozó kutatók körében.

A mű előszavából megtudjuk, hogy megírásának ötlete két forrásból táplálkozott: egyrészt tudományosan megalapozott leírást kívánt adni „azokról a mentális folyamatokról, amelyek fordítás közben a fordító fejében lejátszódnak”, másrészt személyes kíváncsiság is vezérelte a kutatásban. A nyelvészeti problémák pszicholingvisztikai megközelítésének igényét tükrözik előzetes publikációi is, melyek a második nyelv elsajátításának pszichológiai vonatkozásaival, és az eredmények oktatásban való hasznosíthatóságával foglalkoznak. A bemutatásra kerülő mű szerkezetileg három nagy részre tagolódik.

Az első, bevezető részben a szerző több perspektívából közelíti meg a fordítástudomány addigi kutatási gyakorlatának hiányosságait, és részletesen megindokolja az általa javasolt empirikus fordításeljárásvizsgálati módszer szükségességét. Krings szerint egy szöveg fordítására szánt idő több, mint a lefordítandó szöveg olvasási és a célszöveg leírási fázisának összege. Lényeges összetevő a közte lezajló gondolkodási fázis időtartama is, és ez az az időszak, ami gyakorlatilag felderítetlen. A fordítástudomány feladata, hogy konkrét fordítási eseményből kiinduló empirikus fordításeljáráskutatási módszert dolgozzon ki, és a feltárt eredményeket elemezve alkosson modellt a fordítás folyamatáról.

A fordítási folyamat és a fordítástudomány kapcsolatának perspektívája felől közelítve a problémához kifejti, hogy a 60-as, 70-es évek definíciói és modelljei pszicholingvisztikai vonatkozást nem nagyon ragadnak meg. Ugyanakkor azt is megfogalmazza, hogy bár a fordítás is, mint a nyelvhasználat minden módja konkrét pszicholingvisztikai jelenség, modellformában nem írható le kielégítően, a deduktív vizsgálódás számára csak részlegesen közelíthető meg. Szakirodalmi áttekintésében kiemeli azon szerzők állásfoglalását, akik pszicholingvisztikailag releváns jellegzetességeket tárnak fel (hipotézis-alkotás, döntéshozatali folyamat.)

Didaktikai megközelítésből a fordítási folyamat megismerése a fordítási kompetencia kialakításában játszhat lényeges szerepet. A fordítási kompetencia, mint a transzlatorikus kompetencia egyik típusa összetett „képesség” és hatékony fejlesztéséhez olyan pszicholingvisztikai ismeretekre van szükség, melyek segítenek az ekvivalencia-tételezés problémakörének pontosításában, az idegennyelv-elsajátítás és a fordítási kompetencia összefüggéseinek feltárásában, a lefordítandó szöveg nehézségi fokának meghatározásában, a fordítás során keletkező hibák pszicholingvisztikai státusának feltérképezésében, keletkezési okának megmagyarázásában, valamint a

fordítási kompetencia egyéni különbségeinek leírásában.

A fordítás szerepe az idegennyelv-oktatásban szakmai vita tárgya. Folyamatának megismerése segíthet olyan kérdések megválaszolásában, mint: a fordítás cél vagy gyakorlati forma legyen az oktatásban, milyen lényeges különbség áll fenn az anyanyelvről idegen nyelvre és az idegen nyelvről anyanyelvre történő fordítás során, és milyen szerepet tölt be az anyanyelv a fordítás különböző aspektusaiban.

A fentiek figyelembevételével Krings művének célja, hogy rendszeres elméletet alkosson a fordítás folyamatáról, valamint az, hogy új adatgyűjtési és elemzési eljárásokat vezessen be. A kötet második, fő részében történik a fordítási folyamat megismerésére irányuló vizsgálat részletes ismertetése.

A szerző adatgyűjtő eljárása, nevezetesen a **hangos gondolkodás** az introspektív eljárások közé tartozik, technikájának kidolgozásában *Ericson* és *Simon* munkája a *Verbal Reports as Data* jelentett fontos impulzust. A módszer lényege, hogy az adatközlő mindent kimond, ami a fordításnál eszébe jut, úgy, hogy az a fordításban ne akadályozza.

A vizsgálatban a bochumi Ruhr-Universität nyolc hallgatója vett részt, akik azonos, haladó szintű idegennyelv-tudással (francia) rendelkeztek. A fordítandó szöveg kiválasztásában több megfontolás is szerepet játszott. Ne legyen túl könnyű, teljes szöveg legyen, autentikus legyen, ne legyen szakszöveg. Krings választása két újságcikkre esett, melyek nem annyira tartalmi, mint inkább nyelvi, stilisztikai szempontból voltak figyelemre méltóak a kutatás szempontjából (metafora, szójáték, ritka kollokációk).

A szerző a kísérlet megtervezésének ismertetése után részletes elméleti kitekintést nyújt az introspekciós eljárásokról. E módszer előnye a retrospektív verbalizálással szemben, hogy kisebb a lehetősége a „black box-ban” játszódó események meghamisításának (Verfälschungseffekt).

Az elsőként említett eljárásnál az információ előhívása a hosszú távú emlékezetből történik különböző előhívó folyamatokon keresztül, amelyből adódóan a felszínre kerülő tartalom szelekciós, interpretációs és elaborációs elemeket is tartalmaz. Az utóbbi esetben pedig eleve nyelvi formában zajlik a folyamat a rövid távú emlékezet működését kihasználva.

A pszichikai élmények verbalizálásakor nyert adatok szisztematikusan dokumentálhatók és analizálhatók. Az analizáláshoz a fordítási probléma operacionalizálására van szükség, melyhez a szerző egy indikátor-modellt fejlesztett ki. A modell segítségével a szubjektíven problematikusnak ítélt egység a verbalizálásban tetten érhető és az alkalmazott dokumentációból objektíven leolvasható. Az indikátor-modellben primér és szekundér indikátorokat különböztet meg. A primér indikátorok közé sorolja a fordító explicit és implicit probléma-identifikációját, a segédeszközök használatát és a célnyelvi szövegben található hiányosságokat, a szekundér indikátorok közé sorolja a konkuráló tentatív fordítási ekvivalenseket, a kiinduló szövegben található aláhúzásokat, a verbalizálás során kitöltetlen szüneteket és a különböző paralingvisztikai elemeket.

A problémák azonosítása és kvantifikálása után a szerző részletesen foglalkozik magukkal a fordítási problémákkal, azok tartalmi leírásával és tipizálásával. A problémák két, struktúrájukat tekintve különböző alaptípusát különbözteti meg: a kiindulási szöveg megértésében jelentkező problémákat és a célnyelvre való átültetés során felmerülő problémákat (Receptions-, Wiedergabeproblem) illetve a kettő kombinálódását (Doppelproblem). A problémátípusok ilyen differenciálása fontos a fordítási stratégiák leírásához is, és hasznos előmunkát a második nyelvi kompetencia és a fordítói kompetencia közötti különbségtételhez.

Az empirikus rész további szakaszában a szerző meglehetősen részletességgel foglalkozik a fordítási stratégiák kérdéskörével. Mindenekelőtt szükségesnek tartja a stra-

tégia fogalmának definiálását, hogy az ne a köznyelv egy kifejezéseként, „életlen fogalomként” kerüljön a tudományos szóhasználatba. Széles körű szakirodalmi áttekintés után Faerch és Kasper kommunikációs-stratégia definíciója alapján definiálja a stratégia fogalmát a fordítási probléma megoldásához felhasznált potenciálisan tudatos tervként. A stratégiákon belül két sikot különít el: az egyes problémákon túlmutató makrostratégiai sikot és az egyes problémákra vonatkozó, stratégiaszerű eljárásmodokat mozgósító mikrostratégiai sikot.

Globális síkon a fordító összességében látja a problémát, és dönt a fordítási eljárás módjáról. Szukcesszív eljárás esetén az első olvasás globális megértése után azonnal a fő feldolgozási szakaszba lép, ahol a receptív és visszaadó feldolgozást szukcesszív módon végzi. Amennyiben egy másik, ún. tehermentesítő eljárásmódot választ, akkor már az első fázisban törekszik (segédeszközök használatával is) a részletes megértésre, hogy a fő fázist tehermentesítse, tehát az előző módszertől eltérően a részek megértése felől közelít az egész megértéséhez. A módszerek közti választás függ az első olvasáskor tapasztalt nehézségektől, valamint a fordítás típusától. A fordítási típusok strukturális különbségeiből adódóan a fordítónak dönteni kell például arról, hogy a recepció problémáját az első fázisban, vagy a főfázisban, a visszaadási problémával párhuzamosan oldja-e meg.

A fordítási problémák feldolgozási sorrendjét Krings egy skálán elhelyezve modellálja, melynek két végpontja a szélsőségesen lineáris ill. koncentrikus sorrendet jelöli, és a megvalósítási módok a kontinuum bármely pontján elképzelhetőek. A vizsgálatban résztvevő személyek nagy részben egymás után, egymástól függetlenül oldották meg a problémát, tehát a lineáris sorrendet követték.

A továbbiakban a különféle problémamegoldó stratégiákkal foglalkozik a szerző. Részletesen bemutatja a recepció (befogadási), ekvivalens-találási, evaluációs (ér-

tékelési) és döntési stratégiákat. Egyenként beszámol az adott terület releváns kutatási eredményeiről, saját vizsgálatából vett számos példán keresztül bemutatja az egyes stratégiatípusok jellegzetességeit.

A recepciós stratégiánál például nagy hangsúlyt helyez az inferencia fogalmának és a következtetési technikák jelentőségének bemutatására, az inferencia-struktúra részletes analizésére és a recepciós stratégiák másik fajtájának, a segédeszköz-használatnak a feltérképezésére.

Az ekvivalens-találási stratégia esetében a tentatív fordítási ekvivalens (mint legfontosabb másodlagos probléma-indikátor) magyarázata után a recepciós és ekvivalens-találási struktúrák közti összefüggést elemzi, majd e komplex stratégia további aspektusait dolgozza fel.

Az evaluációs stratégián belül két síkot különít el, amelyeken különböző alstratégiák ill. fordítási maximák segítségével végzi el a kritikai szempontú osztályozást és értékelést.

A vizsgálati személyek „törlési készenlétét” figyelembe véve a döntési stratégiák két típusát ismerteti jellemző tulajdonságaik alapján. Az egyes stratégiákat elemzi továbbá abból a szempontból, hogy melyik problémátípus (recepciós, visszaadási, kombinált) megoldásánál jelentkeznek, illetve hogy milyen fordítási feladatban (anyanyelvről idegen nyelvre ill. idegen nyelvről anyanyelvre) dominánsabb az előfordulásuk.

A vizsgálatban résztvevő személyek fordítási problématudatáról megállapítja, hogy a fordítási helyzetet nem interlingvális kommunikációs formaként értékelték, hanem nyelvtudásuk begyakorlásának és felülvizsgálatának tisztán pedagógiai kontextushoz kötött módszereként. Számos példát vonultat fel a hiányzó szemléleti mód igazolására és rámutat a lehetséges okokra is. Úgy gondolja, hogy az idegennyelv-oktatásban a fordítás nem kommunikatív formájával való kizárólagos foglalkozás bizonyos

fajta deformált professzionalizmushoz vezet.

Az empirikus rész utolsó fejezeteiben a szerző a vizsgálat eredményeinek alapján modellszerűen ábrázolja a két fordítási típus folyamatát, melyek a stratégiák alapján jellemezhető tevékenységek hálózataként értelmezhetők. Az eljárás során vizsgált és a kötetben bemutatott összes fordítási probléma elhelyezhető a hálózat egy-egy meghatározott pontjára. A modell általánosításával kapcsolatban a szerző elmondja, hogy az eredmény haladó szintű idegennyelv-tanulók hasonló szövegfordítására nézve reprezentatív.

A dolgozat harmadik, befejező részében Krings visszatér az első részben felvetett, a kutatási módszer szükségességét indokló gondolatához. A vizsgálat eredményeinek birtokában és annak összegzéseként kifejti, hogy a folyamatorientált vizsgálati módszer nemcsak szükséges kiegészítője a produktumorientált vizsgálatnak, hanem mindkettő értékes eszköze az adott terület megismerésének.

Értékes javaslatokat tesz a módszer során felszínre kerülő, az idegennyelv-oktatást érintő problémák kiküszöbölésére, valamint további kutatási lehetőségeket fogalmaz meg. Zárógondolatában reményét fejezi ki, hogy dolgozata továbbgondolásra érdemes kérdéseket vetett fel, amelyek hozzásegítenek a fordítástudomány gazdagodásához, és mind az alapul szolgáló empirikus vizsgálat eredményei, mind annak levezetése és indoklása iránt érdeklődő olvasóközönség haszonnal forgatja majd munkáját.

A mű mai olvasója megállapíthatja, hogy a szerzőnek ez a reménye nem volt alaptalan. Bár a fordítói tevékenységre jellemző problémamegoldási és döntéshozatali stratégiák leírásának irodalma a mű megírása óta eltelt majdnem húsz évben rendkívül megnőtt, Krings könyve mindmáig kötelezően elolvasandó alapműnek számít minden „folyamatkutató” számára.

Fremdsprache Deutsch. 2000.**Heft: 23****Übersetzen im Deutschunterricht**

(Stuttgart: Klett International.

ISBN 3-12-675546-1)

Cserhátiné Ács Adrienne

E tanév során kellett a középiskolai idegen nyelvet tanító tanároknak véleményezni a 2005-ös év érettségi koncepcióját, amely az eddigiektől eltérő módon az élő idegen nyelvekből egynyelvű vizsgát tervez. Röviddel a tanév vége előtt jött a rendelet, hogy a nyelvi érettségit 2004-ig az egynyelvű nyelvvizsga is kiválthatja. Nemrég fejeztük be az érettségi dolgozatok javítását, ahol a fordítási feladat több diákot próbára tett.

A felsorolt három esemény mindegyikénél fontos szerep jut a fordításnak. Érvek és ellenérvek szólnak mellette és ellene.

A központi irányítás mintha az egynyelvűség felé „terelne” bennünket. Jó ez nekünk? Mire használják majd diákjaink a nyelvet? Akár dolgozni kezdenek, akár továbbtanulnak, használható nyelvtudásra mindenütt szükségük lesz. Eltérő módon hasznosítják a tudásukat a célnyelvi országban, és itthon (pl. ha egy külföldi vagy vegyes tulajdonú cégnél dolgoznak Magyarországon). A fordítási készségre sok helyen szükség lehet, bármilyen idegen nyelvet beszélnek.

Az EU csatlakozásunkkal is nő a fordítói igény, hiszen nem lehet mindenki ügyes-bajos dolgához tolmácsot rendelni. Tehát tanítsunk, vagy ne tanítsunk fordítást a középiskolában?

Ez évi tanácsstalanságom mélypontján találtam rá a *Fremdsprache Deutsch* c. szakfolyóirat egyik számára, ami egész terjedelmében a fordítás témaköréről szól. A szerzők között jól ismert nyelvészeket találunk Németországból, Hollandiából, olvashatunk spanyol és lengyel tapasztalatokról.

Az írások azzal foglalkoznak, milyen tényleges szerepet kaphat a fordítás a nyelvtanítás során, és milyen módon tudjuk azt

alkalmazni. A téma nem új, de az utóbbi években egyre gyakrabban merül fel körülötte vita az oktatásban. Külföldön több egyetemen indítottak fordítói stúdiókat, a Goethe Intézet kínálatában is sok helyen szerepel fordítói kurzus, ahol első sorban nem a leendő fordítók képzése a cél, hanem a fordítói kompetencia kialakítása. Ott úgy tűnik, komoly igény mutatkozik a fordítás iránt.

A bevezető gondolatokat *Frank G. Königs* adja, „*Fordítsunk a németórán? Igen, de máshogyan!*” címmel.

Az írásból kitűnik, hogy a fordítást egyre növekvő érdeklődés kíséri. Az elmúlt „fordításmentes” időszak után a fordítási feladatok ismét feltűntek a módszertani segédletekben és a tananyagokban. A négy készség mellé (értés, beszéd, olvasás, írás) felzárkózni látszik a fordítás, tehát az anyanyelv közvetítő szerepének felértékelődése tapasztalható. Szerinte a túlságosan heves „fordítsunk, vagy ne fordítsunk” kérdésfeltevés helyett a „hogyan fordítsunk” kérdés az aktuális. Königs szemléletes táblázatából jól láthatóak a nyelvoktatásban a fordítás mellett és ellen szóló érvek. Többek szerint a túl gyakori anyanyelv használat akadályozza az idegen nyelvi produktív készségeket és gátolja a beszédet. A fordítás túl sok időt vesz igénybe, sőt a tanárra is túl nagy feladatot ró, ha nincs ilyen jellegű képesítése. Ezekkel szemben a fordítást szorgalmazó elvek azt emelik ki, hogy általa bepillantásra van lehetőség az anyanyelv és az idegen nyelv struktúrájába, így könnyebben kiküszöbölhető a negatív transzfer. A szemantizálás egyik nélkülözhetetlen eszköze, elősegíti a szövegértést. Segítségével lehetővé válik a szövegértés ellenőrzése. Megkönnyíti a lexikai információk raktározását, pontos nyelvhasználatra készíti a nyelvtanulót, nem teszi lehetővé az igénytelen megfogalmazásokat, a leegyszerűsített mondat szerkezeteket és a csekély szókinccs alkalmazást. Hozzájárul a valós órai beszédhelyzetek kialakításához és segít az egy- és kétnyelvű szótárak megfelelő használatának elsajátításában is.

Az anyanyelvvel való kapcsolattartást pszicholingvisztikai okok is indokolják. Az új információkat ugyanis nem izoláltan és koordinátatlanul tároljuk a nyelvtanulás során, hanem arra törekszünk, hogy azokat a már meglévő információkhoz kapcsoljuk. Idegen nyelv tanulása során az első idegen nyelv esetén így ezek az anyanyelven megszerzett információk, a második, harmadik idegen nyelv esetén a korábban tanult idegen nyelvek is besegíthetnek.

A folyóirat további cikkei koherens módon egészítik ki ezt a témát. A lengyel *Elzbieta Nowak* a fordítás *szemantizációs lehetőségeit* emeli ki. Írása arra a kérdésre keresi a választ, mikor és milyen mértékben használhatók az egyes fordítástechnikák. Tapasztalata szerint a nyelvtani-fordítói módszer során alkalmazott kétnyelvű jelentésfeltárás dominanciája után a direkt módszer egynyelvűsége sem nyert. Csak az egyik vagy csak a másik módszer alkalmazása nem vált be. Úgy látja, a kommunikatív nyelvoktatás során a lexikai egységektől függő és a tanulói csoportokhoz alkalmazkodó szemantizálási technikát jó alkalmazni. Úgy véli, a nyelven kívüli (tárgyi) és az egynyelvű szemantizáció csak bizonyos feltételek mellett alkalmazható sikeresen. Az idegen nyelvi kompetenciát legjobban a szinonimákat, antonimákat alkalmazó magyarázatok szolgálják, de azok csak megfelelő szókinccsel rendelkező tanulók részére bizonyulhatnak segítségnek.

Szerinte a fordítás mellett az szól, hogy kevésbé komplikált, időtakarékos és minden helyzetben jól használható, különösen a gyengébb tanulók tanítása esetén. Az anyanyelv nem lehet zavaró tényező, az elvont fogalmaknál és a közmondásoknál is nagy szükség van rá. A lengyel kollegái között végzett közvélemény-kutatás eredménye is (45 főből 38) elengedhetetlen segédeszköznek tartja a fordítást, főleg kezdők körében.

Dietmar Rösler tanítási példa segítségével mutatja be a fordítástanítást, aminek a lényege a más-más feladatokat teljesítő, eltérő segédeszközökkel és időtartamban végzett csoportmunka. Tanórán is jól hasz-

nálható *fordítási játékokot* tanít, ami a tanulás mellett mulatságos lehet diáknak, tanárnak egyaránt. Érdekes a *háromszinű javítási* ajánlata (pirosat javasol a nyelvtani hibákra, zöldet a nem igazán németes fordulatok jelölésére és feketét ott, ahol stílushiba van), mely segítségével a diák nem retten el a sok pirostól, hanem rendszerezve látja tévesztéseit. Rösler fontosnak tartja a fordításkor jelentkező *kulturális különbségek kifejezését* is.

Cassio Rodrigues praktikus tanácsokat mutat be a braziliai német nyelvtanításból. Röslerhez hasonlóan ő is a *csoportos munkára* teszi a hangsúlyt. Sok – Königs által bevezetett – gyakorlatot alkalmaz, illetve fejleszt tovább (Königs vendégtanár volt Brazíliában). A feladatok érdekesek, mi is megkínálhatnánk velük tanítványainkat.

Claus Gnutzmann is ötödik készségeként értékeli a fordítást, szerinte az interkulturális kapcsolatok megnövekedésével magyarázható a fordítási igény megnövekedése, miután nem mindenki rendelkezik megfelelő nyelvi ismeretekkel. Tanácsosnak vélné a mindenkori információs igények kielégítése miatt a tartalmi ekvivalenciára törekvést az elsőbbséget élvező nyelvi korrektség helyett. Bepillantást enged, hogyan bánjunk *többnyelvű szövegekkel*. A nyelvek keveredésének időszakában búcsút inthetünk a nyelvi „tisztasági törvénynek”.

Módszertani segítséget nyújt ahhoz, hogyan kezeljünk idegennyelv-tanítás során egyes nyelvi szövegeket. Gondot fordít a „hamis barátok” problematikájára, az angolul tanuló németek típushibáira, stílusbeli különbségekre világít rá. Tudatosan mutat be példákat kulturális különbségekre és azonosságokra.

Helmut Brammerts és *Karin Kleppin* javaslatokat tesz arra, hogyan lehet *többnyelvű munkacsoportokban fordítani és tolmácsolni*. Az interneten kommunikálók jó tippet, segítő ötleteket kaphatnak arra, hogyan állíthatják a legkorszerűbb technikai eszközöket is a nyelvtanulás szolgálatába. Erdemes lenne néhányat kipróbálni közülük.

A spanyol *Teresa Sánchez-Nieto* az „Állás-hirdetés” műfajban kínál gyakorlati haszonnal is kecsegtető fordítási gyakorlatokat. Az EU országokban könnyebben körül lehet nézni már az országhatárokon túl is, ha valaki munkát szeretne találni. A munkába álló fiatalok részére az álláshirdetések nagy szerepet játszanak. A kereséshez nem árt jól szerkesztett hirdetést készíteni és a kínálatot is tökéletesen megérteni. Ez a munka különösen haladóknak tanulságos olvasmány lehet.

Magyarországon többféle módon gondolkodunk minderről, és mintha a nemzetközi tapasztalatok ellenére mi más úton járnánk. Meggyőződésem, hogy ez a különszám nem csak a nyelvet tanítóknak lehet hasznos olvasmány, hanem még az oktatási tárca nyelvtanításért felelős vezetése is megismerkedhetne a benne közölt tapasztalatokkal és a nemzetközi kitekin-téssel.

Jelentkezés a 2004/2005-ös tanévre

EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM, BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZŐ KÖZPONT

Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító
és tolmács szakirányú továbbképzés
AB nyelvi kombinációban

Európai uniós konferenciatolmács szakirányú továbbképzés
ABC és AB nyelvi kombinációban

Európai uniós szakfordítói szakirányú továbbképzés
ABC és AB nyelvi kombinációban

Információ:

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ

Eiler Miklósné, irodavezető
Budapest, 1088 Múzeum krt 4 “F” épület 1. emelet 9.
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
e-mail: aeiler@ludens.elte.hu
Honlap: www.ftk.hu (jelentkezési lapok letölthetők)